

Chajjám Omar – orientálna poézia
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Najznámejší a najprekladanejší perzský klasický básnik, preslávil sa písaním štvorverší, stal sa vzorom mnohých parafráz a napodobení; v 11. – 12. storočí bol známym učencom - vynikajúcim matematikom a astronómom, jeho poézia sa v Európe stala známou až v 19. storočí, keď vyšla prebásnená v angličtine.

Životopisné údaje:

Narodil sa asi v roku 1048 vo významnom severoperzskom meste Nišápúre, pochádzal z rodiny bohatých remeselníkov – výrobcov stanov. Študoval matematiku a astronómiu a stal sa známym a uznávaným predovšetkým ako učenec – matematik, astronóm, filozof a prekladateľ antických filozofov. Určitý čas žil Chajjám v Samarkande, kde napísal významné matematické spisy - bol špecialistom na algebru, robil astronomické tabuľky. Ako astronóm ho panovník sultán Malikšáh v roku 1072 poveril reformou kalendára a dostal na starosť vybudovať observatórium. Ako filozof vychádzal z Aristotela a jeho veľkého iránskeho žiaka Ibn Sínu (Avicenu), ktorý zomrel v roku 1037. Chajjámovej poézii spočiatku v jeho krajine nevenovali veľkú pozornosť – vyčítali mu „pijanskú bezstarosť“ (veľmi často písal o víne) a tiež to, že vo svojich veršoch často vyjadroval skeptický postoj voči islamskému náboženstvu. Chajjám sám sa však pokladal za veriaceho moslima a dal sa aj ako veriaci moslim pochovať. Jeho skepsa voči náboženstvu bola skôr povzdychom za všetkým, čoho sa ľuďom nedostáva, bola skôr hľadaním ako popieraním božstva. Kládol si otázku, kde je boh, keď je na svete toľko chudobných ľudí a toľko chorôb a trápenia – čo mu teológovia vyčítali. Neskôr boli Chajjámove verše veľmi populárne, šírili sa ústnou tradíciou a odpisovaním. Mal však aj veľa napodobňovateľov, ktorí skladali štvorveršia v podobnej tematickej línii ako bola vlastná jemu. V roku 1859, keď anglický orientalista a básnik E. FitzGerald Chajjámovu poéziu po prvý raz preložil do angličtiny, objavil básnika pre Európu. Verejnosť zaujal natoľko, že okrem veľkej čitateľskej obľuby podnietil tiež vedecký záujem odborníkov – iránistov o jeho básnickú tvorbu. Omar Chajjám zomrel asi v roku 1131 v Nišápúre.

Diela:

Chajjám písal iba štvorveršia a písal ich po perzsky. Štvorveršie je typicky perzská poetická forma, je rýmované a je zložené v metricky pevnom časomernom verši. Jazyk štvorveršia je veľmi svieži. Omar Chajjam vyjadroval v štvorveršiach svoju životnú filozofiu, svoje životné pocity. Prihovárал sa veľkému publiku, od najjednoduchších ľudí až po filozofov. Obsahom básní boli rozhovory s bohom, márnosť ľudského poznania, pomínelnosť všetkého, otázky života a smrti, filozofický názor na večný prírodný kolobeh, ktorého súčasťou je človek a tiež oslava vína, lásky a priateľstva. (Vino možno chápať aj v prenesenom zmysle slova ako prostriedok ako dosiahnuť mimoriadny stav duše – extázu a priblížiť sa bohu). Štvorveršia Omara Chajjáma v slovenčine vyšli vo výberoch Múdrost' vína (pripravil ho v roku 1931 Emil B. Lukáč) a Láska, hlina, spev a čaša vína (verše podľa doslovných prekladov Kamila Baňáka prebásnil Pavol Horov). Chajjámova poézia vyjadruje zmierlivú rezignáciu, že ľudský rozum nemôže obsiahnuť svet ako celok a najmä niektoré tajomstvá ľudského bytia. Ako protiklad k týmto úvahám vystupujú motívy, ktoré oslavujú zmyselné pôžitky života a vyzývajú využiť prítomný okamih a tešiť sa so života. V niektorých básňach znejú aj ostré buričské tóny, za ktoré Chajjám dostal prezývku „arabský Voltaire“. Štvorveršie (po perzsky rubá'í) je jednou z najrozšírenejších perzských básnických foriem a zároveň je jedinou výlučne perzskou poetickou formou. Stavba štvorveršia sa nemenila počas celej doby jeho pestovania v klasickej perzskej poézii. Prvé dva verše uvádzajú tému, náladu,

myšlienku, tretí verš prináša nečakaný zvrät, ktorý sa potom rozvinie a vyvrcholí vo štvrtom verši. Tematický okruh je prakticky neobmedzený.

Úryvky:

Ten starý hostinec, ktorý sa volá svet,
je pestrou hrobkou dní a mesiacov, ba liet,
hostinou, z ktorej sa stratili stovky kráľov
a ďalšie stovky z nich tu budú stále mrieť.

Palicou osudu jak lopta odbíjaný,
gúľaj sa pokorne na všetky sveta strany.
Ten, čo ťa preháňa po tvrdej zemskej pláni,
zaiste dobre vie, aké má s tebou plány.

Klameme nebesia, my, biedne bábky zeme,
raz predsa dozrieme sťa v slnci leta semä.
Zahráme smiešnu hru na otvorenej scéne:
do rakvy ničoty sa navždy prepadne.

Pretože osud môj mi určil Tvorca sám,
nič z neho nevezmem, nič k nemu nepridám.
Musím byť spokojný s tým, čo tu je, čo mám,
lež bohužiaľ aj s tým, čo večne postrádam.

Podivne ubieha tá karavána žitia:
veselý okamih je sen, čo poteší ťa.
Hej, čašník, netráp sa budúcou našou biedou,
nalievaj do čaše, čoskoro začne svitať.

Načo sa súžiť, či máš vlastne niečo a či nie?
Či máš svoj život prežiť šťastne v srdci a či nie?
Napln si radšej čašu vínom, lebo nikdy nevieš,
či vzduch, čo vdychuješ dnes slastne, vydýchneš či nie.

Je svieže ráno, ach, prebuď sa, moja zlatá,
nech sa nám pri víne a harfe chvíle krátia.
Tí, čo sú zatiaľ tu, dlho tu nepobudnú,
a tí, čo odišli, nikdy sa nenavrátia.

Prekrásne sa jagá rosa na lupeňoch ruží,
srdce poteší tvár milej, po ktorej vždy túži.
Včerajšok sa stratil navždy, prestaň sa ním súžiť:
dnešok predsa prekrásny je, veselo si ho uži!

(preklad Pavol Horov)

Oj, mufti, hoci sa o mne vraví – „pije“,
v zrovnaní s tebou som vždy ten, čo lepšie žije:
ty piješ ľuďom krv – ja len krv révy.
Nuž, povedz čestne – kto z nás krvilačnejší je?

Z myšlienky na smrť po chrbte mi nejde mráz –
čo strašnejšie než život stihnúť môže nás?
Dušu, čo mám, som si len vypožičal

a vrátiť pôjdem ju, keď uplynie môj čas.

Krutý je tento svet a nenastáva obrat –
z náporu múk a strát v ňom nieto kedy okriať.
Blažený, kto tu bol krátko a odišiel.
Kto vôbec neprišiel, je blaženejší stokrát.

Kto rozumu sa drží – dojí mlieko z bujaka.
Mudrca všade čaká vždy len škoda nejaká.
Rozum dnes nemá väčšiu cenu ako cesnak.
Za našich čias je výhodnejšie robiť hlupáka.

Kto rozumne chce žiť a nesklamať sa horko,
ten musí na začiatku vedieť aspoň toľko:
lepšie je hladovať než bársčo zjesť
a lepšie je byť sám než v hocijakých spolkoch.

Lepšie byť v biede, lepšie hladovať a kradnúť,
než medzi nenažraných niktošov si sadnúť.
Lepšie je kosti obhrýzať, než dať sa zlákať
za stôl tých lumpov, ktorí majú možnosť vládnuť.

Až keď mi jazyk v čaši horkosti už tuhol,
ja som si z čaše vína po prvý raz uhol.
Až keď chlieb v soli zmáčal som a až keď srdce
vlastné som dávil, rozpálené ako uhoľ.

My nepijeme víno kvôli zábave a spevu,
nepijeme ho s tými, čo sa odviažu a revú –
my chceme sami sebe utiecť na okamih –
len preto obľúbili sme si vínorodú révu.

Zákaz piť víno – to je zákon, čo porušiť smie sa vtedy,
keď vieš už, koľko treba piť a kde a s kým a kedy.
Ak vo všetkom vieš správnu mieru trafiť,
piť nie je hriech, ba naopak, to značí znalosť vedy.

(preklad Ľubomír Feldek)

Myšlienky:

„...orientálny básnik, ktorý sa vedel odvážne, s pohárom v ruke pozeráť do tváre smrti...“

(z edičnej poznámky ku knihe Láska, hlina, spev a čaša vína)

„Chajjam – básnik nedokázal zaprieť Chajjáma – filozofa, ktorý túži poznať zmysel života, jeho podstatu. Hľadiac na život človeka z výšky svojho vedeckého poznania, vidí jeho nedokonalosť, pominuteľnosť, ale aj večný, neuhasiteľný smäd po poznaní, akokoľvek obmedzený nedokonalosťou ľudských schopností a možností tých čias.“
(Pavol Horov)

„Viac ako tridsať rokov leží tiež aj lesk veľkej východnej osobnosti na anglickej literatúre. Všetok ten pochmúrny a zmietaný hedonizmus našej doby sústreďuje v sebe v nesmrteľnej britkosti FitzGeraldov preklad Omara Chajjáma. Hovoriť o literárnej skvelosti tohto diela bolo by celkom banálne; v nemnohých iných literárnych

výtvoroch ľudstva sa podarilo, aby sa veselá bojovnosť epigramu tak spájala s hmlistým smútkom piesne.“ (G.K. Chesterton)

„Skepsa a kritika, irónia a výsmech je v týchto samopašne ponurých štvorveršiach s anakreontickým zahrotením; keďže všetko pozemské je pominuteľné, život zmizne ako hmla, podstatu pravdy nemožno poznať, skutočný mudrc nemôže urobiť iné, ako aspoň vínom vyčariť si raj na zemi. Nemecký jeho znateľ, Friedrich Rosen, poznamenáva, že možné je, že pod vínom často rozumieť treba slobodný rozlet bádania. Neprikláňam sa k tomuto alegorickému chápaniu.“ (Emil B. Lukáč)

Zaujímavosť:

9. októbra 1893 členovia Klubu Omara Chajjáma zasadili na hrobe prekladateľa FitzGerala v Boulge neďaleko anglického mesta Woodbridge ružový krík, vypestovaný zo semena ruží, ktoré rástli na Chajjámovom hrobe v Nišápúre.